

Anastasio Mariano Suárez OFM - Curso de Lógica - 1793
Disputatio I De pertinentibus ad primam intellectus operationem

Celina A. Lértora Mendoza

Introducción

Los datos que poseemos sobre este profesor han sido tomados de la obra de Guillermo Furlong, *Nacimiento y desarrollo de la filosofía en el Río de la Plata*¹, fuente inexcusable en cuanto a catedráticos conventuales se refiere². Sabemos que Anastasio Mariano Suárez enseñó en la Universidad de Córdoba entre 1790 y 1792 y en 1793 estaba al frente del Curso de Filosofía del Convento Recoleta de Buenos Aires, donde sucedió a Rodríguez en la cátedra de Vísperas³. Luego volvió a Córdoba donde enseñó Teología entre 1803 y 1806⁴.

Sobre su postura filosófica, Suárez se muestra ecléctico y con ciertas vacilaciones intraescolásticas, como casi todos los franciscanos de su tiempo. Se declara escotista, pero su escotismo es más declarado que real, ya que en varios puntos se inclina a los tomistas o a los suaristas. Está en contra de Descartes tanto en lógica como en metafísica, y tiene particular actitud crítica con Malebranche. Se inclina por Francisco Suárez en el problema metafísico de la distinción entre esencia y existencia; acepta el universal metafísico pero no el universal lógico.

El único exponente existente (hallado hasta) hoy de la tarea docente de Suárez, se conserva en un solo ejemplar del Curso de Lógica y Ética. El código de referencia se encuentra en la Biblioteca del Convento de Santo Domingo de Buenos Aires, sin signatura. Su carátula es la siguiente:

¹ Buenos Aires, Ed. Kraft, 1952.

² Más datos en Alberto Caturelli, *Historia de la filosofía en la Argentina, 1600-2000*, Buenos Aires, Ciudad Argentina y Universidad del Salvador, 2001, p. 196 y ss. Una breve síntesis en Gonzalo Díaz Díaz, *Hombres y documentos de la filosofía española*, Madrid, CSIC, t. VII, 2003, p. 392.

³ *Ibíd.* p. 277.

⁴ Caturelli, *ob. cit.*, p. 196.

Cursus Philosophicus Veterum / Recentiorumque philosophorum Doctrinas complectens quatuorque / continens Partes, Logicam nem/pe, Ethicam, Metaphysicam / et Physicam, Jesús / Aguatero

Una segunda carátula, marcada con el inicio del *Primum codex* dice:

Cursus philosophicus veterum / recentiorumque philosophorum doc/trinas continens quatuorque in / partibus distributus in Logicam / scilicet, Ethicam, Metaphysicam / et Physicam [...] dictatus a Patre / Fratres Anastasio Mariano Suarez in hoc undecim millium Virginum Bonaerensis Franciscano Convento anno / Domini 1793. Et pertinet ad usum Joanes Josephus / a Ximenes de Ortega, die 14 Junii Anno Domini 1793.

Es evidente, pues, que la obra perteneció a dos personas, el escribiente Jiménez de Ortega y Jesús Aguatero, que seguramente añadió de su mano la primera carátula, aunque ignoramos en qué año. La obra consta de 274 páginas útiles, subdividiéndose internamente en 14 cuadernillos de desigual número de folios; la cantidad de líneas por página se mantiene alrededor de las treinta.

La letra es del tipo bastarda moderna española, con pocas variantes con respecto a la actual, es pareja y regular. Sólo emplea ocasionalmente, para ciertos títulos, la letra redonda tipo “imprensa”. Carece casi completamente de adornos y trazos superpuestos, salvo la tendencia a curvar mucho las finales *d*, *m*, y *n* y las indicaciones de sus correspondientes abreviaturas. Hay bastantes subrayados, de palabras sueltas y de frases enteras, usadas indistintamente para destacar el texto o como equivalente de las comillas. Subraya casi siempre las definiciones, pero no las conclusiones. El uso de reclamos a pie de página es constante. Las abreviaturas son pocas y las más comunes. Carece de abreviaturas por contracción interior, salvo algunas excepciones para palabras técnicas de uso repetido. Lo más usual es la omisión de la *m* final y la *n* intermedia, la indicación especial del diptongo *ae*, el grupo *qu*. y los derivados de *quod*.

La ortografía latina no es muy correcta y presenta errores derivados de la tendencia a escribir de acuerdo a la pronunciación habitual y no a las reglas gramaticales (por ejemplo, no distinguir entre *s* o *c*, *t* o *c*, *l* o *ll*, la *h* muda, etc.). Escribe *cientia* por *scientia*, *intellectus* por *intellectus*, *phisica* por *physica*, etc. En general tiene tendencia a omitir las reduplicaciones de consonantes y a trastocar letras de pronunciación similar.

El curso contiene dos disciplinas, Lógica y Ética, de muy desigual extensión, ya que mientras la primera es un curso prácticamente completo, la segunda es una aproximación temática parcial. La Lógica, a su vez, se divide en dos grandes partes: en la primera presenta una suma de cuestiones de lógica formal, y en la segunda –denominada Lógica Mayor o Dialéctica– desarrolla discusiones tradicionales escolásticas sobre las tres operaciones intelectuales, dedicando una disputación a cada una. Sin embargo enuncia dos “*Disputatio prima*”, con distinta temática. Una, relativamente breve, cuyo tema es: “Naturaleza, división y objeto de la lógica”, contiene las siguientes cuestiones: 1. Si la lógica es ciencia; 2. Cuál es el objeto de la lógica; 3. Si la lógica es necesaria para adquirir las demás ciencias. Como se ve, se trata de las cuestiones preliminares, y no del tratamiento específico de los temas de lógica disputativa.

La otra, introducida por un breve párrafo, consta de diez cuestiones, es mucho más extensa y pormenorizada. Se refiere a los principales temas disputados en relación a la primera operación de la mente. Las cuestiones son : 1. Cuál es el origen de las ideas; 2. Si el intelecto concibe ideas puramente intelectuales de ningún modo dependiente de las cosas sensibles; 3. Si tenemos ideas innatas en sentido cartesiano; 4. Si el intelecto tiene idea de la nada y de cosas negativas y de qué modo; 5. Qué decir de la idea arquetípica de Malebranche; 6. Si existen ideas que sean propiamente falsas; 7. Qué es el universal, de cuántas clases y por cuál acto del intelecto se forma; 8. Qué es el universal lógico y si se da; 9. Si la natura es común por inexistencia o por simple indiferencia; 10. Si debe admitirse la distinción formal escotista entre los grados superiores e inferiores del mismo individuo creado, o entre la esencia y la singularidad.

De esta Disputación se transcriben las cinco primeras cuestiones, cuyo tema-eje es el problema del origen de las ideas, que se trata en discusión con dos corrientes opuestas a la tradición escolástica en cualquiera de sus escuelas históricas: el cartesianismo y el ocasionalismo. Aunque las citas expresas son pocas, se aprecia que el profesor dominaba el tema y podía exponerlo con claridad y precisión⁵.

⁵ He publicado la traducción de todo el Curso en mi libro *Anastasio Mariano Suárez OFM, Curso de Lógica (Primera parte del Curso de Filosofía de 1793)*, transcripción, traducción, introducción y notas, C.A.L.M., Buenos Aires, Ed. FEPAL, 2006.

[76] Disputatio Prima
De pertinentibus ad primam intellectus operationemⁱ

Omnia quae tractavimus circa hanc operationem¹⁰ intellectus, Libro primo ad ideam reduci possunt, ut sunt termini idearum nuntii quorum alii veras rerum ideas earundemque naturas explicat, alio vero non nisi secundas intentiones per actum comparativum circa ibi dicta hic aliqua veniunt¹⁵ investiganda ut sunt idearum natura et origo earum diversitas, veritas et falsitas, dependentia intellectus in percipiendo assensus primarium et immediatum vocum significatum, utrum itidem idearum universalitas extendatur ad naturas²⁰ in se consideratas, per quem denique actum intellectus fiat universale et quomodo. Alia in secunda intellectus operatione et in tertia prout unicuique correspondet pertractavimus.

Quaestio Prima
²⁵Unde sit origo idearum?

Prius animadvertere oportet tot Philosophorum [77] circa originem idearum admirandam diversitatem, sed citius scitote quod perceptio intellectus nempe actus ille, quo objecta sibi repraesentat a philosophis, forma rei, notio exemplar, perceptio, idea dicitur. Mens humana dicitur facultas illa qua homo percipit, discurret et ratiocinatur, qua diversa officia exercet penes diversas rerum repraesentationes, sensationes. Dicitur etiam mens humana vis illa¹⁰ qua homo percipit plura et diversissima objecta, de ipsis postea iudicat, et denique discurret; objecta si bona sunt ea appetit, si vero mala adversatur.

Cum ergo in praesenti tantum agamus¹⁵ de mente humana quatenus percipit absque eo quod iudicet de objecto, tum proprietatibus oportet diversa officia qua exercet mens referre. Dicitur etiam mens humana facultas sentiendi, virtus imaginandi, sensus intimus, et²⁰ vis intellectiva; facultas sentiendi seu potentia sensitiva est illa qua percipimus objecta sensitiva per sensus externos ut sunt colorata, sonora, odora, sapida et tactibilia; sensus externi sunt visus, auditus, olfactus, gustus et tactus, qui vulgo organa²⁵ sensoria dicuntur, quia illis anima utitur tamquam organis et instrumentis ad sensibilia objecta percipienda.

Facultas imaginandi est illa qua percipimus res sensibiles, et materialis, quae³⁰ olim sensu externo perceptae in earum imagi[ni]bus sistimus, quae quidem imagines in fantasia depinguntur ad modum quo sigillum in molle cera; nam phantasia nihil aliud est pro materiali nisi quaedam pars cerebri subcinerisia et

callosa, ⁵ quae est origo omnium nervorum; in hac enim pro libito species earum rerum, quae antea nobis praesentes fuerant; sic enim oculis clausis, auribus quae concertos musicos percipimus et murmur procellarum maris, plurimisque phan¹⁰tasmas conspectu horribiles; longitudine deformes clausis oculis vidimus. Sensus intimus dicitur vis illa qua mens humana se ipsam percipit intimeque cognoscit et suarum operationem fit conscia.

¹⁵ Vis intellectiva, seu facultas intelligendi est illa mentis vis, qua res intelligibiles, seu spirituales qua in phantasia ratione sui non possunt depingi vel etiam sensibiles cognoscimus nobisque metipsis repraesentamus; hic advertendum est quod virtus ²⁰ intellectiva respicit res corporeas et materiales, et etiam earum attributa et praedicata, quae per sensus externos, et phantasia seu imaginatione minime percipiuntur; sic res corporeas et materiales, sensu externo et imaginatione percipimus; ²⁵ at earum essentias, naturas et proprietates virtute intellectiva percipimus; nam res corporeae et materiales per sensum externum percipiuntur quia sensibiles, earum vero essentia et natura quia minime sub sensum ministerio cadunt, percipi³⁰untur virtute intellectiva.

Res autem spirituales [79] seu intellectuales percipiuntur a potentia intellectiva, ut sunt Deus, Angelus, anima rationalis, cognitionis Divinitatis, dubitationis, virtutes, veritas rerum, possibilitas et alia hujusmo⁵di, quae per se a phantasia seu imaginativa percipi non possunt. Explicatis sic potentiis animae, scire restat, quomodo et quibus modis animae operatur; simplex ergo perceptio pro diversitatis objectorum et pro diverso modo perci¹⁰piendi est multiplex, dicitur sensatio externa, imaginatio, conscientia et idea. Sensatio externa est perceptio objecti sensibilis et materialis, quae oritur ex praesenti actione objecti inorganici externis. Imaginatio est interna sen¹⁵satio qua nobis repraesentamus objecta sensibilia, idearum imaginibus et ad hanc non requiritur praesens excitatio objecti externi; conscientia prout in praesenti dicitur perceptio illa qua per sensum internum actus nostri men²⁰tis operationes et passiones sentimus. Idea in strictiori sensu est modificatio intellectus ad praesentium rei repraesentatae.

Antiquorum et recentiorum ²⁵ philosophorum placita circa idearum origine varia sunt. Pythagoras ergo certa philosophia institutor, in eo fuit errore ut doceret mentes humanas fuisse a Deo creatas absque corporibus, easque cum in suum Creatorem ³⁰ pecassent, ad puniendam injuriam illatam in corpori[80]bus veluti in carcere inclusas fuisse; notiones vero et rerum ideas quibus in earum creatione instructae fuerant per connexionem corporis ita perturbata et delecta fuisse ut non nisi labore et

mag⁵no studio possint acquiri. **Unde nostrum scire est tantum reminisse.** Pythagoras secutus fuit Plato.

Epicurus et epicurii nihil omnino in rerum natura existere affirmabant praeter innane seu vacuum et athomos; consequenterque nullam dari subs¹⁰tantiam spiritualem; omnesque cogitationem a materia profluere existimabant eam simulacris quibusdam contineri, sive imaginibus materialibus, quae a superficie rerum cadunt quasi spolia et in organa sensoria incurrunt. Aristotelici¹⁵ cum suo Principe, Peripato et Gassendus fatentur animam rationalem esse spiritualem sed nihilominus asserunt nullam ideam posse habere nisi ministerio sensuum externorum; et mediante phantasmate; unde apud peripateticos communia sunt haec²⁰ effata: **nihil est in intellectu, quo prius non fuerat in sensu; anima numquam intelligit sine corporeo phantasmate.**

Renatus Cartesius, qui primus post Peripatum novum adornavit systema de ori²⁵gine idearum, cum Cartesianis arbitratur intellectum nostrum non posse producere suas ideas, sed eas a Deo recipere; haec proinde simplicem perceptionem non esse operationem sed passionem mentis, ipsumque intellectum esse po[81]tentiam mere passivam. Triplex idearum genus distinguunt, nempe innatas, adventitias et factitias, quae explicatae manent dum agimus de prima operatione intellectus.

⁵Malebranchius suum etiam systema instituit de idearum origine, istae enim in primis asserit mutationesque fiunt in anima, gaudium scilicet et tristitiam; omnesque sensationes luminis, caloris, saporis, somni et¹⁰ caetera non percipit per veram et distinctam perceptionem sed solum confuse attingit per conscientiam. 2° distingit perceptionem de idea in eo quod perceptio sit in mente, idea vero seu ipsa rei repraesentatio sit extra mentem,¹⁵ nempe in Deo, sive idea est exemplar rei in Deo intuemur. Duo denique docuit Malebranchius: primo quod omnia qua in nobis contingunt per conscientiam seu sensum intimum cognoscuntur; secundo quae extra²⁰ nos sunt posita in ipso Deo cognosci, supposito quod Deus habeat in se omnes rerum ideas.

Quod plurimi Philosophi alii aliter circa origine idearum cogitant, quos referre nimis molestum esse puto; tam clarissimis Genuensis, qui inter recen²⁵tiores suum dilucidum de origine idearum elaboravit vobis summati referam; ait enim vir clarus in *Institutionibus Philosophicis*ⁱⁱ, primam mentis operationem necessario a sensibus pendere debere, postea vero animam ex hac cognitione plurimas [82] posse ideas pure intellectuales, et absque ulla dependeat a sensibus efformare.

Alii aliter dicunt. Cartesius etiam in suo systemate de admirabile con⁵certio anima inter corpus una cum Malebranchio tenent Deum occasione motus corporis in anima producere ideamcorrespondentem motibus corporis; et similiter ad motum animae suum placitum et motum efficere in corporibus motus ¹⁰ correspondentes volitionibus animae, ut postea, favente Dei, videbitis in secunda Metaphysicae parte de anima tractamus.

Quid vero nos hac super res censeamos sequentes hactenus¹⁵ declarabunt, sed prius scire oportet quod qualibet mentis nostrae operatio duplici in statu considerari potest: nempe in statu actuali, et in statu habituali; in statu actuali consideratur prout in hoc alligationis animae ²⁰ cum corpore datur in nobis actualis rei motio, vel volitio; in statu habituali, consideratur quatenus inest mentis nostrae facultas ad omnia objecta cognoscenda, non solum materialia, et quae sensibus percipiuntur ²⁵ immediate, sed etiam objecta spiritualia et pure intelligibilia, quae nullatenus immediate attinguntur a sensibus. His praelibatis

Sit conclusio. [83] [Prima operatio mentis] nostrae pendet a sensibus. Probatur Conclusio: prima mentis operatio debet esse circa aliquam rem corpoream, sed res corporea cognoscitur per sensus. Ergo, prima mentis operatio pendet a sensibus. Probatur major: ⁵ prima mentis operatio non potest esse alicujus rei spiritualis, taliter ut res ipsa sit objectum operationis mentis; sed si res quae est objectum hujus operationis non est spiritualis debet esse aliqua res corporea.

¹⁰ Probatur secundo: dum animam incumbitur in corpore debet anima sentire in corpore; ergo prima mentis operatio est circa aliquam rem corpoream. Probatur antecedens: dum anima incumbitur corpori intime uniri corpori quin in corpus sentiat; ergo dum ¹⁵ anima infunditur corpori primo sentit corpus. Confirmatur: anima in statu unionis cum corpore nihil habet proximius sibi in ratione cognoscibilis praeterea corpus, quia nullum datur medium animam ipsam inter et corpus; igitur anima in sua pri²⁰ma operatione pendet a corpore tanquam ab objecto cognitionis.

Solvuntur argumenta

Argues primo: anima in primo instanti sui potest se ipsam cognoscere, sed hoc posito prima mentis ope²⁵ ratio debet non esse circa aliquam rem corpoream. Ergo contra conclusionem. Probatur major: nihil deest anima ad hoc ut in primo instanti sui se ipsam cognoscat; sed ita potest se ipsam cognoscere, ergo. Probatur major: in

primis datur potentia cognoscitiva [84] in ipsa anima, aliunde datur objectum cognitionis in ipsa anima; ergo nihil deest anima ad hoc ut se ipsam cognoscat in primo instanti sui.

Respondeo. Duo consideranda veniunt in ipsa anima ⁵in primo instanti suae creationis, et substantia animae et facultas cognoscendi et sentiendi mediis potentis quibus ornatur; fateor ingenue nihil esse praesto anima quam ipsa sibi hoc tamen debet intelligi in ratione substantiae, non in ratione cognoscibilis: ¹⁰ quare etiamsi detur in anima potentia cognoscitiva in statu unionis cum corpore, deest tamen animae objectum cognitionis.

Anima ergo non cognoscitur nisi per discursum quatenus cognoscit se scientificè ¹⁵ admodum quae suas scilicet ideas universales ex cognitione particularium seu singulorum, prius enim anima singularia cognoscit ipsaque ad invicem comparat, et ex convenientia singulorum suas efficit universalium ideas. Pariter etiam dum cog²⁰ noscit se ipsam cognoscere ex cognitione objectorum externorum. Denique ab intimo sensui consulamus nullus affirmare potest primam sensationem fuisse alicujus rei spiritualis, quia nullus est qui memoretur amplius eorum qui ²⁵ ipsi in primaeva aetate acciderunt.

Intabis: ipsa substantia animae est sufficiens ratio ut se ipsam cognoscat: ergo nulla est solutio. Probatur antecedens: non minus spiritualis est anima rationalis [85] quam angelus; sed substantia angeli est sufficiens ratio ut se ipsum cognoscat. Ergo etiam substantia animae est sufficiens ratio ut se ipsam cognoscat. Major utpote certa ab om⁵nibus admittitur; substantia spiritualis non variatur in esse substantiae nec accipitur magis et minor; minor etiam non indiget probationem, quia nullus est, qui posset angelum privari a cognitione sui, nam substan¹⁰tia spiritualis ab intrinsece sui est cognoscitiva, simulque sensitiva; igitur.

Respondeo. Nullam esse paritatem angelus inter et animal rationalem, nam etsi convenient in ratione ¹⁵ spiritus, plurimum tamen differunt in ratione status, quae ratio magni ponderis est ad hoc ut cognoscant seu sentiant substantiae spiritualis. Angelus enim etsi spiritus non informat hominem nec movet cor²⁰pus naturaliter, quia creatur non fuit a Deo ad ministerium hujus, et ideo nullum habet impedimentum ut se ipsum potest cognoscere; anima vero rationalis cum in statu unionis cum corpore sit velut impedita ab ipso ²⁵ corpore, vel aliquam dependentiam dicat ab eo interest quod anima non potest se ipsam cognoscere absque dependentia a sensibus, id [86] est, prius anima cognoscit corpus cui intime est unita, et ex

cognitione corporis cognoscit se cognoscere, etsi ideam seu perceptionem efformat sui ipsius; igitur anima in cognitione sub⁵pendet a corpore.

Argues secundo: omnes rerum notiones sunt nobis ingenitae; sed hoc posito prima mentis operatio non est sensatio, ergo non est. Probatur major: in creatione animae Deus ipse ¹⁰ dedit ipsi perfectam cognitionem omnium rerum; sed haec stare non potest quin rerum notiones nobis ingenitae forent; ergo stat major. Probatur minor: implicat Deumanimae dedisse perfectam omnium rerum cognitionem et notiones rerum non esse ¹⁵ nobis ingenitas; ergo Deus vel non dedit cognitionem omnibus rerum animae, vel nobis ingenitae sunt omnes rerum notiones. Urgetur ratio: si prima mentis operatio non esset intellectio sed sensatio, nobilior et perfectior esset poten²⁰tia sensitiva, intellectiva potentia; equidem daretur sensatio absque ulla intellectione, et intellectio esse dependens a sensatione; igitur prima mentis operatio non est sensatio.

Respondeo. Deum ²⁵ utique in creatione animae dedisse lumen naturae, quo anima potest cognoscere objecta omnia tunc materialia, tunc spiritualia, cum hoc solo discrimine, quod objecta materialia cognoscit anima medio objecto materiali, nempe quate³⁰nus ipse exerceatur ad agnitionem rerum spiri[87]tualium et ut inquit Apostolus: invisibilia Dei per ea quae facta sunt intellectu conspiciunturⁱⁱⁱ. Si ob hanc rationem ausi sunt adversarii asserere Deum dedisse animabus rerum omnium ⁵cognitiones, una cum ipsis fatemur verum esse, quod dicunt anima, ergo ob facultatem a Deo ipsi praestitam cognoscet objecta qua cognoscit, et potest cognoscere ea quae ipsi possunt repraesentari.

¹⁰ At si adversarii conantur confundere habitualement cognitionem cum actuali inimicitias ponamus ipsos inter et nos, utpote veritatem confundentes omnia subvertunt nocentes quae non ¹⁵oportet; aliud enim est animam posse cognoscere lumine naturae, quae ipsi cognoscibilia redduntur, et aliud est actualiter in sui creatione omnia cognoscere. Praeter alia quam plurima absurda sequentia ²⁰ ex ridiculo cogitandi modo sequitur error peior prioribus, nempe nos omnium scientiarum notitias habere a primo exordio vitae nostrae omnesque aequaliter doctos, litteratosque esse: revineant ipsis ²⁵ talia assentibus, qui magno studio et conatu litteras desiderant, et post longum tempus solum capium scire se nesciet [88] et omnia perdunt et oleum et opera.

Male etiam inferunt in urgentia nobiliorem esse potentiam sensitivam quam potentiam intellectivam, quia praeterquam quod ⁵nulla detur sensatio quin

concomitetur intellectione, plurima objecta attinguntur a sensibus. Deinde ex modo operandi infertur in potentia perfectio imperatrici; cum ergo potentia intellectiva spirituali quodammodo operetur, sensitiva vero modo¹⁰ materiali; inde est quod perfectio est potentia intellectiva sensitiva potentia.

Argues tertio: anima in primo suae creationis instanti debet remspiritualem cognoscere; sed res spiritualis a sensatio¹⁵ne fugit, ergo prima mentis operatio non est sensatio. Probatur major: anima in primo instanti suae creationis debet cognoscere Deum ejus creatorem; sed eius est objectum spirituale; ergo prima mentis operatio est seu debet esse alicujus rei spiritualis. Probatur major: anima in pri²⁰mo suae creationis instanti secum affert quamdam similitudinem Dei, nam homo creatus est ad imaginem Dei; sed nequit anima secun afferre imaginem creatoris, quin cognoscat eam: ergo confirmatur in rebus creatis (omnibus notum est) quod dum²⁵ res aliqua fit ab alio artifice qui in operando sit celeberrimis propter opus cognoscitur artifex, et ejus perfectio in artificiose operando; pariter ergo omnia quae a supremo artifice est effecta, debet artificem cognoscere utpote a quo suum³⁰ tum tradit originem.

Respondet. Animas rationales creare [89] a Deo metipso in instante aliquem in se organisationem licet imperfectam, continent quae quidem anima utpote forma viventis totum esse tribus corporibus in ratione viventium, et ita corpora⁵ operantur propter animam et anima etiam operatur dependente a corpore ut salvetur mutuuum commercium corpus inter et animam. Anima ergo in statu unionis cum corpore non potest Deum cognoscere quin prius cognoscat se cognoscere¹⁰ et hoc anima cogitat per sensum intimum dum contemplatur se aliquas exercere operationes, quam potentiam ad operandum cognoscat se accepisse a Creatore, unde ex rerum sensibilibus cognitione assurgit anima ad cognitionem creatoris.¹⁵ Demum Deus utique creavit animam rationalem ornatam lumine naturae, tribusque potentiis: memoria nempe, intellectu et voluntate, quibus ad libitum anima uteretur in statu alligationis cum corpore: intellectu nempe utitur anima ad objecta²⁰ cognoscenda, et sicut repraesentatur a voluntate libere amerentur. Inter creationem animae et infusionem in corpore nullus datus medium temporis in quo anima possit immorari in cognitione creatoris, quia omnia contingunt in²⁵ eodem instanti; alias si anima cognosceret Deum ipsum videret facie ad faciem et gratificaretur fruereturque Deo in statu viae sicut beati in patria. Igitur etsi anima secum portu quamdam creatoris imaginem hoc non debet intelligi quam [90]sit intime praesens per se ipsum animabus nostris, sed quatenus dedit illis lumen naturae quo possent Deum cognoscere si vellent.

Argues quarto⁵ et replicabis: ergo etsi anima rationalis non cognoscat Deum in primo suae creationis instanti, debet se ipsam cognoscere. Probatur consequentia: in primis ex parte sui habet quidquid requiritur tempus quia objectum non est ad extra, sed ad in¹⁰tra; praeterea sequitur quod ipsa potentia cognoscitiva in anima esset inutilis frustranea et nimis otiosa; ergo ne haec absurda sequantur debes admittere animam ad minus se ipsam cognoscere in primo suae creationis instanti.

¹⁵ **Respondeo.** Duplici in statu potest considerari anima in primo suae creationis instanti, in ordine ad cognitionem nempe acto primo, et secundo; in actu primo anima in primo suae creationis ins²⁰tanti est proxima acta potestque cognoscere quia est proxime expedita, habetque in se quidquid requiritur ad hoc ut dicatur potentia cognoscitiva. Tamen ad hoc ut si cognitio in actu secundo requiritur quod anima exerceat potentiam cognos²⁵citivam circa aliquod objectum, cum ergo hujusmodi objectum quod animae repraesentatur, et primo proponitur, ut cognoscibile non sit ipsa anima nec aliqua res spiritualis sed tantum corpus sui intime unitur hinc eo quod prima animae [91] operatio non est intellectio sed sensatio, non est cognitio Dei nec sui ipsius, sed corporis. Nec ipsa potentia anima est otiosa et superflua quia etsi non exercent anima suam activitatem, ergo objectorum cognitionem actualem vivificat, conservat et modo correspondenti dirigit vitales actiones corporis.

Quaestio Secunda
Utrum intellectus efformet¹⁰ aliquas ideas pure intellectuades
seu nullomodo a rebus sensibilibus dependentes?

¹⁵ Non defuerunt philosophi, et his in temporibus sunt qui Cartesi et cartesianorum vestigia sequentes intendunt probari dari aliquas rerum notiones, quae nullomodo, nulloque pacto sensibus pendent, ut sunt cognitiones a sensibus²⁰ dicendae: bonitatis, justitiae, Dei, angelorum et alia hujusmodi objecta, quorum notitia est in nobis, et quia in se nihil materiae continent insensibilia esse absdubio existimant praedicti modi philosophandi sectatores. Alia vero his ever²sa substinentes **nihil esse in intellectu quin prius fuerit in sensu**, asserere non dubitabant omnes rerum notiones a sensibus pendere, non solum rerum sensibilium et materialium sed etiam rerum insensibilia¹ et spirituali[92]um omniumque attributorum quae tamen rebus materialibus quam in spiritualibus inveniuntur.

¹Or. sensibilia, non facit sensum

Duplici modo potest quaelibet res in nobis ⁵repraesentari: vel immediate et sui ratione, vel mediate vel ratione alterius: dicitur rem repraesentari immediate et ratione sui quando ipsa per se attingitur a sensibus, v.g. dum aliquod animal repraesentatur nobis visui et media ¹⁰ motione anima excitatur in cognitione equidem animale. Dicitur rem repraesentari mediate et ratione alterius quando anima ex re repraesentata assumit ob similitudinem vel aliquam connexionem, fundamentum ad cognitionem alterius rei, v.g. dum nobis repraesentatur quidam homo similis fratris suo, et anima ex repraesentatione illius venit in cognitionem alterius, tunc homo repraesentatur immediate et ratione sui, frater vero ejus mediate et ratione alterius.

Pariter etiam notanda est duplex connexio, seu similitudo, qua inter se dicunt rei, alia est in sciendo et alia in repraesentando. Dicunt res inter se quamdam similitudinem ²⁵ in essendo quando ambae sunt materiales; in repraesentando vero dicunt similitudinem seu connexionem dum licet res inter se diversa sint naturae, et distinctae, simili modo repraesentatur, ut Deus quando ex creatura repraesentatur modo materiali; quorum creatura repraesentatur immediate, et ratione sui, Deus autem repraesentatur mediate et ratione alterius. His notatis.

Sit conclusio. ⁵Nulla est in nobis idea pure intellectualis, seu et sensibus independens. Probatur conclusio: omnis idea quae in nobis datur, vel est complexa vel simplex, vel clara, vel confusa, vel denique obscura; sed quaecumque sit a sensibus pendens; ergo nulla ¹⁰ est in nobis idea a sensibus independens. Probatur minor: idea vel est rei materialis vel spiritualis; sed utraque a sensibus pendet; ergo nulla datur idea independens a sensibus. Probatur minor: in primis si idea est rei materialis dependet ¹⁵ a sensibus; sed aliunde si est idea rei spiritualis; ergo utraque.

Probatur major: nulla est repugnantia ut res materialis et sensibilis sensibus attingatur, sed si ita ejus idea a intellectu efformetur est ope sensuum; ergo est. Nam res materialis est sensibilis, et materialis si sunt sensus. Probatur illa minor principalis auxilio sensus intimi: intime sensu cognoscimus nos nihil cognoscere si nihil esset quod sensibus repraesentaretur; atqui si res materiales non repraesentarentur sensibus nihil quid repraesentaretur; ergo etiam rerum insensibilium notiones [94] sive ideae pendunt a sensibus. Major est evidens nam etsi anima sive mens in se expeditam potentiam habeant ad cognoscenda ea omnia quae ipsi repraesentantur, non dicitur mentem ⁵ in se habere cognitionem in actu secundo, sed tantum in actu primo. Probatur minor: quia sensibus repraesentatur debet sensus movere; ergo debet esse materialis.

Probatur aliter conclusio: si ¹⁰ aliqua in nobis esset idea pure intellectualis et a sensibus independens, maxime esset idea rerum spiritualium et insensibilium; sed harum rerum ideae a sensibus pendent; ergo nullae sunt ideae pure intellectuales. Probatur minor: non minus insensibilis est ¹⁵ res immaterialis, quam res negativa; sed negativarum rerum ideae a sensibus pendent; ergo etiam rerum spiritualium. Major est per se nota quia sicut res spirituales utpote ab omni materia aliena nequeunt immediate et ratione sui sensu immu²⁰tare et afficere variis modificationibus, sic etiam res negativa, quae in essendo nihil aliud importat quam carentiam rei positivae, non potest sui ratione sensus immutare, et affectiones sensitivas causare.

²⁵Probatur minor: vel idea rerum spiritualium sunt in nobis simul esset animae vel adveniunt nobis postquam ratione utimur; sed primim est falsum ut postea in sequenti quaestione videbitis; ergo secundum et verum: subsu³⁰mo, sed si nobis adveniunt ideae rerum spiritualium dum utimur rationem, a sensibus [95] pendent; ergo ita est. Probatur minor: nihil ingreditur in intellectum quin prius aliquomodo sit in sensibus; ergo si rerum spiritualium notiones seu ideae adveniunt nobis postquam utimur ratione ⁵pendent a sensibus.

Solvuntur argumenta

Argues primo: intellectui repraesentatur res absque ullo phantasmate corporeo; sed harum rerum ideae sunt pure spirituales et a sen¹⁰sibus independentes; ergo intellectus potest efformare ideam pure intellectualem et independentem a sensibus. Major omnibus nota est equidem Doctore Angelicus, anima rationalis, justitia, bonitas, veritas et alia hujusmodi se nullum continent ¹⁵phantasma corporeum. Probatur minor: illae rerum ideae sunt pure intellectuales, quae ope sensus non efformantur; sed rareum phantasmate corporeo carentium ideae efformantur independentem a sensibus; ergo ideae istae sunt pure intellectuales.

²⁰ **Respondeo** quod mens humana in se potest virtute activa ad rerum notiones sive ideas efformandas, et hoc praeterquamquod ratio ipsa demonstrat Angelicus Doctor secunda secundae, quaestione 8°, articulo 1° ²⁵ ita loquitur: *Cognitio sensitiva occupatur circa res sensibiles et exteriores; cognitio autem intellectiva penetrat usque ad essentiam rei, siquidem intelligere idem est ac intus legere*; [96] sic etiam propria virtute cadit anima ideas rerum insensibilium et immaterialium. Idea v.g. universalis efformat ex cognitione convenientia particularium. Sic naturam humanam ⁵efficit universalem quia respicit convenientiam hominum in eodem

natura, ex quibus nempe hominibus per abstractionem intellectus naturam separat, et ea veluti una in suo esse concipit aptam ad praedicandum¹⁰ de pluribus.

Multoties enim contingit quod oculis apertis nihil videamus, quia omnes nostrae operationes non completunt in sensibus externis absque attentione anima; etiam oculis clausis¹⁵ multa vidimus per consideratione intellectus²; sic etiam aliquando in tenebris constituti lucem vidimus, et veluti stellas fulgentes, quae omnia proveniunt ab vivacitate imaginatione, quatenus in ipsa continentur quae²⁰dam vestigia se signa horum rerum quae repraesentatae fuerant nobis; unde a phantasmate determinatur omnes ad omnes eliciendas perceptiones non tamen ita determinatur ut solum materiale et sensibile percipiat alias rerum spiritualium notiones²⁵ non posset intellectus efformare.

Res insensibiles et spirituales, quae ex natura sua omni carent phantasmate materiali nobis etiam repraesentatur mediis sensibus, non quatenus ipse senso³⁰ria materialia immutat, quae actio metaphysica repugnat, quia in se partes physicas et qualitativas non habent quibus in sensuum parti[97]bus in pactione facta, percuterent organa sensoria modo apto ad immutationem causandam. Repraesentantur quiddem mediis sensibus quatenus intellectus ex rebus sensibilibus determinatur ad⁵insensibilium cognitiones; ea ergo est virtus humanae menti ut ex sensibilibus rebus ad insensibilia adsurgat.

Argues secundo: nulla datur proportio inter spirituales, et materiales; ergo in¹⁰tellectus ex cognitione rerum materialium non potest spirituales. Probatur antecedens: ea que diametraliter opponuntur nullum dicunt convenientiam, sed res spirituales et materiales diametraliter opponuntur; ergo nullam dicunt con¹⁵venientiam et proportionem.

Respondeo duplicem dari similitudinem, et connexionem rei cum re, videlicet in natura sive in essendo inter res spirituales et materiales quarum naturae mutuo se exclu²⁰dunt; res enim spirituales absolute in essendo carent partibus materialibus, et aliis affectionibus, quibus immediate sensoria sentiuntur, res vero materiales ex se ipsis et ab intrinseco sui sortuntur partes materiales et ideo pos²⁵sunt propriis viribus immutare sensoria externa, quia intra eorum sphaeram sunt; unde inter res spirituales et corporeas nulla datur connexio naturae sive essendi.

²*Add. et veluti stellas fulgentes, quae omnia.*

Connexio re[98]praesentationis est convenientia qua datur res inter spirituales et corporeas in modo repraesentandi; ambae repraesentantur modo materiali, et sensitivo, quatenus ex rebus ma⁵terialium repraesentatione et effectione intellectuscirca easdem res propria et innata virtute activa, qua ornatur in sui creatione, et quam important verba Psalmisti^{iv}: *signatum est super nos lumen vultus tui, Domine*: hoc ¹⁰ namque utitur intellectus dum ex rebus sensibilibus assurgit per comparationem ad cognitionem rerum insensibilium quia enim intellectus ex rebus materialibus occasionem sunt ad cognoscenda objecta spiritualia qua ratio¹⁵ne spiritus etiam sunt intra ejus sphaeram dicitur intellectum cognoscere res spirituales mediis rebus materialibus quia simili modo repraesentantur, daturque inter ipsas connexio seu convenientia in repraesentando.

²⁰ **Instabis**: esse repraesentationis oritur ab esse naturae; sed nulla datur convenientia naturae: ergo nec repraesentationis. Probat major: si nullum daretur esse in re repraesentata, nulla daretur repraesentatio res ²⁵sed non alia de causa, nisi quia repraesentationis oritur ab esse naturae; ergo ita est.

Respondeo duplici posse oriri esse repraesentationis ab esse naturae; vel omni modo similitudine, id est potest repraesentare res sensibilis, et communiter contingit in rebus sensibilibus in quibus semel ac repraesentantur sensibus cognoscimus eas, et proprietates intrinsecas et extrinsecas. Alio modo possunt repraesentari res⁵diversa similitudine, et evenit quando intellectus vi reflexiva, semper discursum ex praesentatione rerum materialium contemplet res spirituales removendo attributa et proprietates quas in materialibus cognoscit a rebus spiritualibus.

¹⁰ Sic intellectus creatus efformat ideam Dei ut ab eo removeat omne quod imperfectum creatus cognoscit, id est negando imperfectiones Divinae Essentiae. Etiam per positionem seu conjunctionem ¹⁵omnium perfectionum quae in creaturis spectantur, id est per positionem. Quamvis enim idea Dei in se ipsa considerata sit summe perfecta, et infinita, quia intellectus humanus finitus et imperfectum est, atque etiam limitatus modo quo ²⁰est sic percipit res quae ipsi repraesentantur, unde etsi nulla detur connexio naturae inter Deum et creaturas datur tamen connexio repraesentationis, quae desumitur ex dependentia creaturae a creatore, finiti ab infinito.

²⁵ **Argues tertio**: intellectus efformat ideam claram et distinctam abstractionis et universalitatis, sed secundae intentiones istae nihil habent sensibilitatis. Ergo

haec[100] ideae sunt pure intellectuales. Probatur minor: utraque idea est actum purus intellectus; sed purus actus intellectus nihil habet sensibilitate: ergo tales ideae nihil habent sensibilitatis.

⁵**Respondeo** quod duplex datur intellectus actus: alius est cum fundamento in re, ut sunt actus abstractionis, qui oritur ex opere intellectus per quod separatur res existens in subjecto et fit a subjecto tactum et separatum; sic ¹⁰ enim intellectus operatur per discursum dum in homine cognoscit, praedicata metaphysica superiora et inferiora hominis intelligensque animalitatem distinctam, a rationalitate, eam ad invicem separat et concipit conceptu perfecto, ¹⁵ et adaequato, distincto a conceptu quo concipitur alia formalitas seu metaphysicum praedicatum ejus rei nempe hominis: ecce praecisio facta ab intellectu quae res ita praecisa dicitur abstracta.

²⁰Etiam operetur intellectus absque fundamento in re ut evenit dum in divinis attributis concipit distinctionem quam thomistae vocant distinctionem rationis ratiocinantis, quae est absque fundamento in re, ²⁵ nam in Deo ratio justitiae, v. g. est ratio misericordiae quatenus est una indivisibilis essentia; sic enim ideam quam habemus de Deo quamvis in se perfectissima sit, attento nostro modo concipiendi est imperfecta; unde homines ³⁰ docti respectu rusticorum idea Dei habent certo [101] modo magis adaequatam et perfectam, solum per discursum et inferentiam ex perfectionibus quas in creaturis observant desumptam.

Quaestio Tertia

⁵Utrum dentur in nobis ideae ingenitae sive innatae in sensu cartesianorum?

Supposita divisione idearum, et philosophorum diversa opinandi modo circa originem idea¹⁰rum ut videret est quaestione praecedenti, nunc investigare oportet dentur in nobis aliquas rerum notiones, quae ope sensuum non sint acquisitae et consequenter animabus nostris communicatae a primo vitae momento; tamen ¹⁵ quia dupliciter sumi idea, videlicet pro actuali rei notione in qua anima utitur seu exercet propriam cognoscendi facultatem; daturque cognitio in actu secundo. Potest etiam sumi idea pro facultate quam anima sortita est ad cognoscen²⁰da omnia objecta quae ipsi proportionantur.

Primo modo desumpta idea nihil aliud est quam ipsa mentis affectio circa objectum sibi proportionatum, tunc ratio dubitandi inter cartesianos utrum anima in cognoscendo operetur an vero ²⁵ patiatur: Cartesio duce substinent cartesiani quod

mens humana in intelligendo patitur, hoc est, recipit rerum ideas et non efformat quare postquam triplex idearum genus distinguunt, [102] nempe in adventitias, factitias, et innatas, has nempe innatas ita definit clarissimus Pulchriosus^v: *ideae innatae dicuntur illaeque nobiscum sunt natae, sive quae nobis a primo* ⁵ *vitae momento usque extemum; quoties utendit animus semper praesto sunt quaesque sola prima causa sine corporis, aut cujuscumque alius causae secundae subsidio omnibus communiter impertit.*

¹⁰ Communiter hae *ideae recte dicuntur lumen rationis, quo nempe Deus humanas mentes communiter illuminat. Unde si pro idea innata sumitur facultas cognoscendi objecta quae est ipsum lumen naturae, clare videtur* ¹⁵ *omnes ideae sunt innatae. Hic notate quam quaestio non procedit de ideis innatis Platonis nec Leibnicians quae absolute falsae sunt, sed tantum de ideis innatis cartesianorum; quo in sensu dicimus nullae sunt in nobis ideae innatae.*

²⁰ Probatur conclusio: vel cartesiani sumunt *ideas innatas pro actuali rei notione, vel pro potentia seu facultate animae ad res cognoscendas; sed quomodocumque sit, nullae sunt in nobis ideae innatae; ergo. Probatur minor per partes: ut actualis rei notio vere* ²⁵ *actualis dicatur debet expresse actus esse in mente; sed nullus potest affirmare a primordis vitae quasdam habuisse rerum ideas; ergo nec aliqua actualis idea vel notio sit nobis innata. Major est evidens nam* ³⁰ *[...]* ³ *actualiter sonat actu et signata de*[103]*bere esse in nobis ipsarum rerum notiones eas qua semper attedere debet mens humana, et ipsae notioens praesto esse debent quia nullum datur medium inter ipsam et animam.*

⁵ Aliunde non debent nec possunt excitari mediis phantasmatis quatenus nulla detur connexio phantasmata inter et res quae nobis ingentiae sunt in cartesianorum cogitatur, utpote *ideae* ¹⁰ *rerum, quae nullatenus possunt attingit a sensibus, quare etsi nullus daretur phantasma res ipse nempe Deus, anima rationalis, bonitas, justitia et alia hujusmodi semper debant fieri praesto animae, et circa ea debere men* ¹⁵ *tis cogitare. Hoc autem quam falsum sit, ipsi cartesiani fatentur quorum unanimis consensus est mentem excitari a phantasmatis ut veniat in cognitionem earundem rerum, licet ab anima rerum *ideae minime efformentur;** ²⁰ *igitur.*

Caeterum, si phantasmata sufficiunt ad excitandas in anima has rerum innatas notitias, ut ipsis cartesianis placet, cur non sufficiat phantasma ad haec ut media

³ Or. 4 litt. *canc.*

motione ²⁵ anima in se propria virtute ludat rerum spiritualium ideas? Equidem idea sive sit innata sive adquisita seu adventitia, [104] ex parte animae nihil aliud est nisi mera absentia, seu immodificatio actus que ipsius animae. Si ergo anima modificatur circa res spirituales quarum ideae, ut cogitant cartesiani⁵, sunt innatae; cur etiam non potest anima modificari circa res spirituales, et sola phantasmatis motione per discursum quamvis nulla sit harum rerum innata cognitio?

Denique ¹⁰ idea innata juxta cartesianos est, quae in nobis et a primo vitae momento usque extremum, si haec sit actualis cognitio qui namque non videt nos semper et pro semper non habere unam et eandem cognitionem; ¹⁵ sed modo ista postea vero illam, debeat ergo dari in nobis quaedam permanens et invariata cognitio actus continuatus et indeficiens usque ad vitae terminos; ergo innata pro actuali rei notione sumi non potest.

²⁰ Probatur minor primi syllogismi, quoad secundam partem: ideam innatam sumere pro facultate formandi ideam seu pro potentia cognoscitiva, etiam est contra cartesianos; ipse namque Cartesio duce tenent ²⁵ dari ideas adventitias et factitias ex quibus sic arguo: facultas cognoscendi sive sit ut cognoscendas substantias spirituales sive sit [105] ad cognoscendam substantiam materialem, est una et eadem facultas, ergo si sumitur pro idea innata vel omnes rerum notiones sunt innatae vel nulla; si primum, ⁵ contra Cartesianos qui fatentur ideas rerum materialium non esse innatas, et insuper tunc non dantur ideae adventitiae seu factitiae.

Si secundum, nullae dantur ¹⁰ ideae innatae quia potentia cognoscitiva seu facultas qua anima potest cognoscere objecta materialia, est ipsum lumen naturae, quod quidem extendi potest ad cognoscenda objecta spiritualia. Si enim ¹⁵ idea innata Dei nihil aliud est quam facultas cogitandi de Deo, etiam idea ligni erit facultas cogitandi de ligno, quae nullatenus differt seu distinguitur in suo esse ratione objectorum circa qua ver²⁰atur; ergo si idea innata sumatur pro facultate cogitandi, seu cognoscendi omnes rerum notiones sunt nobis ingenitas, et nullae dantur ideae adventitiae nec factitiae.

²⁵ **Argumenta solvuntur**

Argues primo: intellectus non potest efformare ideam alicujus rei; sed in nobis differentia teste plurima excitantur.[106] Ergo istae sunt nobis innatae. Probatur major: vel intellectus antea cognoscebat rem cujus ideam efformat vel non cognoscebat; sed si primum non poterat intellectus efformare ideam rei, ⁵ quia res

ipsa cognita erat. Si secundum etiam non poterat efformare ideam rei non cognitae: ergo nullo modo intellectus potest ideam rei efformare. Probatur minor quad secundam partem: pictor depingere non potest¹⁰ imaginem objecti antea minime cogniti, ergo etiam intellectus non potest efformare ideam rei incognitae.

Respondeo argumentum multum probare et per consequens nihil: si¹⁵ intellectus non posset efformare ideam rei non cognitae minime etiam posset ex iudicio explicate posito aliud inferre, unde tot debeant esse iudicia nobis ingenitae quot sunt discursus, quos ex iudiciis ut latis sive²⁰ explicite positis efformamus medio ratiocinio. Per discursum enim et inferentiam ex rebus praesentibus efformamus ideam licet inadaequatam et incompletam rerum absentium; admodum quo dum nobis di²⁵cunt Romam populum et civitatem esse, quam nos unquam vidimus, ideam efformamus opulentissimae civitatis per additionem aliquarum perfectio[107]num et varietatis rerum.

Tamen hanc ideam civitatis antea incognitae efformamus media cognitione istum quam inco⁵limus, unde necessarium non est habere cognitionem prius rei cuius ideam efformamus, alias non esset idea simplex rei perceptio absque ulla affirmatione vel negatione. Paritas ergo pictore non tenet,¹⁰ nam picto propriam et veram effigiem debet depingere cum omnibus proprietatibus et coloribus; nos vere dum efformamus ideam rei quae antea visa non fuit nec audita, multoties con¹⁵tingit res aliter in se esse quam nobis repraesentari; hoc autem non obstat ut idea non sit illius rei.

Argues secundo: ideae illae sunt nobis ingenitae, quae a sensi²⁰bus non attinguntur, sed plurima dantur in nobis ideae rerum quae a sensibus non attinguntur: ergo plurima dantur in nobis innatae ideae. Probatur maior: ideae rerum quae a sensibus non attinguntur non sunt acquisitae, sed ide²⁵ae quae non sunt acquisitae sunt nobis innatae; ergo ideae illae sunt nobis innatae quod [108] a sensibus non attinguntur. Probatur minor principalis: idea Dei et Angelorum non attingitur a sensibus quia Deus est ens summe infinitum, et Angelorum substantia⁵ est insensibilis. Ergo dantur in nobis ideae rerum quae non attinguntur a sensibus.

Respondeo. Distinguo maior: ideae illae sunt nobis ingenitae, quae nec mediate nec imme⁵diatè a sensibus attinguntur, concedo majorem; ideae illae sunt nobis ingenitae quae tantum mediate attinguntur a sensibus, nego majorem. Pariter etiam distincta majori probationi dices: idea Dei est idea enti su¹⁰mmè perfecti in se,

concedo majorem; respectu nostri nego majorem. Sic etiam de idea Angelorum substantia est insensibilis immediate, concedo; est insensibilis mediate, nego.

¹⁵ Unde ad argumentum respondeo quod qualibet res nobis dum repraesentatur sensibilis redditur vel ex immediata motione ac ipsa in organis causata, vel ex motione alterius rei cui assimilatur vel opponitur vel denique ²⁰aliquarum dependentiam ab ea discit: ex quo dum objectum est absens utique contingit saepius per destructionem vel per recessum ab organis sensoriis, ut praesens fiat intellectus requiritur aliquid quod objecti vice ferat ²⁵ vel supleat ab excitandam potentiam intellectivam insufficientem ad producendam ex se sola vitalem imaginationem objecti.

Dico dum lucem percipimus ex immediata sui repraesentatione in organis externis causata et propagata media motione spirituum animalium usque ad cerebrum in phantasia, ejus imago causalis circa quam posita attentione intellectus qui utpote vitalis forma hominis semper ¹⁰ cuilibet motioni praesto est ipsa affectio intellectus seu attentio, dicitur imago formalis rei repraesentatae; dicitur adjuvans illa repraesentatio materialis rei quatenus ad actualem cognitionem ea indiget intellectus.

¹⁵ Caeterum, non ita determinatur mens humana a phantasmatibus ad cognoscendas res, ut non nisi sensibilia et materialiter cognoscat sua propria⁴ virtute discursiva, qua libere utitur, ad comparandas res cum earum carentia, et per intellectionem efformat ideam uniuscujusque rei per sensum vero intimum ex comparatione rerum novas ideas producit circa rerum carentiam; sic ex cognitione lucis considerat ejus defectum, et cognoscit carentiam²⁵ lucis quae in se considerata nihil aliud est quam defectum lucis; unde mens humana potest etiam efformare ideam defectus et consequenter nihili.

Argues tertio: si anima [110] potest efformare ideas tunc rerum sensibilibus tunc rerum spiritualium hujusmodi virtus productiva idearum esset potentia creativa; sed haec animae repugnat, ergo et re⁵ pugnat virtus producendi ideas. Probatur major: in productione idearum debet anima eas producere ex nihilo sui et subjecti; sed hujus modus modii producendi est creatio. Ergo, si anima potest ideas producere, datur in anima ¹⁰ virtus creativa. Urgetur ratio: nam ideae nec sunt aliquid animae, nec aliquid alicujus subjecti externi, et aliunde sunt in se entia perfectiora rebus

⁴ *Add. pole, non fecit sensum.*

sensibilibus et materialibus, nam sunt entia spiritualia, igitur vel animae convenit pot¹⁵entia creativa quiae soli Deo tribuitur, vel non potest producere ideas.

Respondeo. Quaelibet idea vel consideratur pro materiali quatenus nobis repraesentatur extrinsecus sensibus externis et ²⁰phantasiae, vel consideratur pro formali quatenus anima versatur per attentionem circa eandem rem; primo modo considerata non potest dici ab anima produci, quia in se nihil aliud est quam ipsa materia objecti sic vel aliter modificata et ²⁵apta ad sensus externos efficiendos, cujus existentia et esse completum est ita independens ab anima ut si et ipsa non esset objectum quatenus ex se et semper foret, et suis qualitatibus [111] ornatus et propria et intrinseca essentia constitutum.

Si vero pro formali consideretur idea nihil aliud est quam pura mentis attentio, seu modi⁵ficatio; nam cum anima rationalis sit forma hominis dirigens omnes vitales actiones quae efficiuntur in homine debet ratione activitatis attendere ad omnes motiones sive intrinsecas sive extrinsecas, quae causantur ¹⁰in humana oeconomia, si compage partium corporis. Ex quo enim res illae quas de novo percipit media motione organorum multorum non sunt consimiles objectis a quibus excitatur.

¹⁵ Expertus est enim quod dum conspicimus virgam demersam in quo nobis viditur fracta cum revera sit integra, quia appulsus radiorum lucis venientium a superficie aquae in oculis retinam nobis repraesent²⁰ant partes virgas separatas, ex qua motione anima efformat ideam virgae fractae et percipit objectum aliter ac est in se in essendo: hoc eventu facile ostenditur mentem determinari a phantasmatibus in suis perceptioni²⁵bus eliciendis.

Vero potentia productiva idearum nullatenus vocari potest virtus creativa, nec participatio divinae essentia a Philo[112]sophis, qui certe noscunt per creationem dari rebus esse reale quod antea non habebant cum nihil esset sui et subjecti; quod quidem esse distinctum absdubio est ab esse poten⁵tiae producendis. Anima ergo sive mens humana nihil operatur ad extra sui in ipso actu cognitionis, cum ipsa modificatio animae nihil aliud importet praeter attentionem ipsius ad objecta quae continuo ipsi ¹⁰repraesentanti, et modo proportionato suae potentiae ab ipsa percipiuntur.

Enim vero nescio quomodo vir aliunde clarius, Ma¹⁵lebranchius, cujus est argumentum, talia asserere non vereatur; ipse enim firmiter tenet volitiones et appetitiones animae non esse divinae essentiae participationis, nec animam se

habere tanquam potenti²⁰am creativam dum has easdem elici operationes: non aliunde se habet anima dum cogitat, et cognoscit ac dum vult, et appetit, si ergo propriam exercet facultatem anima dum vult et appetit; cur etiam ea ²⁵ non utitur dum cognoscit et cogitat? Anima ergo in actu cognitionis objectorum novum non producit objectum, sed ea quae ipsae repraesentantur percipit, alias etiam oculi varia[113] et varia objecta colorata producerent secundum diversitatem objectorum quae ipsis visibilia redduntur.

Argues quarto: ergo sal⁵tem axiomata sunt ingenita nobis. Probatur consequentia: eodem modo eademque facilitate percipiuntur a rustici et litteratis; sed non esset ita nisi ingenita nobis forent. Ergo sunt. Probatur major: haec quae ¹⁰ cognoscit rusticus totum majus esse sua parte, impossibile esse idem simul esse et non esse; ergo stat major.

Respondeo claram dari distinctionem actualem cognitio¹⁵nem inter et potentiam cognoscitivam: intellectus enim majori occupatur circa objectum ideas assequatur earum convenientiam et disconvenientiam, similitudinem, dissimilitudinem, ad convenientiam et repugnantiam invenien²⁰dam communiter attendit intellectus ad identitatem et distinctionem, sic intellectus primo intuitu percipit quidquid est, et stante existentia objecti considerat impossibilem ejus non existentia simul cum existentia ex quo ²⁵ infert: impossibile esse idem simul esse et non esse.

Hoc non obstante suam patitur difficultatem intellectum in percipienda aliqua objecta [114] quae difficultas, ut inquit Patre Suarius *Metaphysicae* Disputatione nona, sectione tertia^{vi}, oritur tunc ex parte objecti quod in se minimam continet existentiam seu materialitatem ⁵ ratione cujus a sensibus aufigit et ab intellectione; aliter fundatur ex parte intellectu nemque quando res sunt spirituales, et ab imperfectione intellectus operantis dependenter a sensibus facile assequi non valent quia sta¹⁰tim hac intellectum vult eas considerare occurrunt species materiales seu phantasmata ex quo in statu unionis animae cum corpore nequeunt res spirituales percipi complete ut sint in suo esse, quamvis mens sit ejus¹⁵dem ordinis in ratione spiritu.

Quanvis omnis nostra cognitio hoc in statu a sensibus pendeat, intellectus noster non ita a sensibus determinatur ut non nisi sensibilia et ma²⁰terialia cognoscat; conscientia teste intellectus est vi cogitandi de immaterialibus, de bonitate Dei, de justitia, et de aliis hujusmodi quatenus intellectus cogitationes seu cognitiones sensu adquisitas potest depu²⁵rare reflexionis et schemate materiali exire. Sic enim idea Dei

licet rebus materialibus deducat, potest ab intellectu [115] Deus concipi ut omnis materialitate expresse removendo per reflexionem ea omnia quae corporeum quidquam sipiunt.

Prima enim ⁵axiomata et prima principia facile cognoscemus utpote nimis clara et primo intuitu assequibilia admodum quo qui sanus est visu nullam patitur difficultatem in videndis objectis nimis coloratis aliisque qualitatibus sensibilibus ornatis. Aliud est habere actuale cognitionem primum principium et aliud facilitatem habere ad ea cognoscenda; primum in nobis non datur quia alias pueri, qui usu rationis carent, etiam cognoscerent axioma¹⁵ta primaque principia.

Argues denique: plurima Sacrae Scripturae et SSPP testimonia probant dari ideas innatas; ergo dantur. Probatur antecedens: Psalmo 4° sic legitur: *signatum²⁰ est super nos lumen vultus tui, Domine*; Geneseos 2^{vii}: *creatus fuit homo ad imaginem et similitudinem Dei*. Apostulus ad Romanos^{viii}: *quod notum Dei est manifestum est hominibus Deus ipse illis manifestavit*. It²⁵rum Apostulus Secundo [cap.] ad Romanos versu 15: *qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis testimonium illis conscientia reddente ipsorum*. Ex Patribus sufficiat pro omnibus Divus Augustinus^x *Libro de quantitate animarum* [116] *mae: videtur mihi animam omnes artes secum attulisse ut nostrum sciret nihil aliud sit quam reminisse*. Ergo PP. et Sacra Scriptura suadent dari ideas innatas.

⁵ **Respondeo**. Nec PP. nec Scriptura videtur nunquam intendisse probare innatarum idearum existentiam quare et Sacrae Paginae et [SSPP] videtur interemi et quasi destitui a Cartesianis affectibus textus et verba Patrum quae potius congerunt quam probant dari ideas innatas. PP. innuere solum videntur eam esse mentis humanae claritatem et perspicacitatem, ut possit recto usu hujus in notitiam Dei pene¹⁵trare ex creaturis nobilissimis. Nam Divus Augustinus in psalmus 26 ita ait^x: *circumeat animus tuus per universam creaturam unde tibi clamavit creatura Deus me fecit*.

²⁰ Si inanimata in Augustini sensu possunt dicere nobis: Deus me fecit, quin loquantur, sed solum ex varietate et existentia; quid mirum non posse ex compage rerum omnium assurgere ad cognitionem creaturis? Mirus modus suam bonitatem et sapientiam ostendit Deus dum dedit hominibus facultatem efficacem ad omnia investiganda, quae humano generi commendat et proficua forent. Trime^x [117] *gistus*^{xi} *Libro de Potentia Dei* ita loquitur: “cum per Deum lumen clarescunt per omnia rursus atque in omnibus fulget”.

Id ipsum ⁵confirmat apostolus ad Romanus cap. 8° dicens^{xii}: *invisibilia Dei et creatura mundi per ea quae facta sunt intellecta conspiciuntur sempiterna quaque ejus virtus et Divinitas. Sapientia* 13^o^{xiii}: *a magnitudi¹⁰ne speciei et creaturae cognoscibiliter poterit creator horum videri, psalmus* 18^o^{xiv} etiam legitur: *caeli enarrant gloriam Dei; Job cap. 12^{xv}:interroga jumenta et docebunt te, et volatilis caeli indicabunt tibi; loquere¹⁵ terrae et respondebit tibi, et narrabunt piscis maris. Haec omnia si in sensu litterali forent intelligenda plurima sequerentur absurda, et bruta superiora nobis essent ut nos docerent, et terrae caelo quaeretur nobis ²⁰ piscis qua maris loquutionis capaces forent.*

PP. enim haec omnia intelligunt de lumine naturae, sed de ratione naturali quam dedit nobis Deus tanquam medium quo ²⁵ possimus Deum cognoscere ejusque voluntatem ex admiranda universi structura, animalium diversitate, plantarum arborumque ordine et dispositione; unde cum psalmista in aliorum pericopa interrogasset qui ³⁰ ostendit nobis bona statim subdit et [118] respondit: *signatus est super nos lumen vultus tui, Domine*; quasi diceret dedisti nobis lumen, quo te omnia creata cognosceremus si velimus; etiam hoc in sensu ⁵ loquutus fuit idem Sanctus Doctor dum inquit sibi videri animam secum omnes scientias secum attulisse nisi quotidianae experientiae adversentur Cartesiani: nam summo labore et studio adqui¹⁰ritur aliqualis scientiarum, et facultatum notitia attenta limitatione nostrae mentis diversoque hominum cogitandi modo.

Similiter lex illa quam in cordibus nostram scriptam ¹⁵ circumferimus minime favet ideis innatis; aliud enim est naturam cognoscere ea quae ipsi proficua et recta sunt attenta ordinatione, et mira sapientia qua ordinata et disposita fuit ab artifice supremo, et ²⁰ aliud est nos habere impressam ideam Dei, nam si Deus reliquisset in cordibus nostris impressam legem aeternam et Deitatem ideam non tam facile posse corrumpi. Dicendum ergo est notitiam Dei haustam non esse ²⁵ ex idea Dei sed ratiocinando collectam et ex gentium omnium consensu ex praeclaro mundi ordinem, et existentia rerum feliciter usurpatam ab antiquis philosophis et a SS.PP.

[119] Quaestio Quarta
Utrum intellectus possit habere idearum nihil
aliarum rerum⁵ negativarum et quomodo?

Si ad ea quae quotidie in nobis contingunt attendere velimus oportet diversam originem idearum animadvertere tunc intellectus, tunc¹⁰ imaginationis, sic compertum erit intellectum posse ideam nihili et aliarum rerum negativarum habere

quippe aliud repraesentare res positiva et aliud res negativa; res positiva rem similiter positivam vel ipse est repraesentat mediate ¹⁵ vel immediate sensum externum afficientem mediis qualitatibus quibus ornatum sistit; quae qualitas unicuique sensus correspondet, hoc esto: si colorata sit correspondet visus, si sonora auditu, si odorata olfato, et sic de ²⁰ reliquis.

Diversa tamen est Philosophorum mens circa ideas negativas, seu circa ideas rerum negativarum, non paucis Wolffio asserunt intellectum non posse rerum negati²⁵varum et nihili habere ideam quatenus res negativae nihil sunt nihilque intellectui repraesentari possunt.

[120] Alii vero cum Theodoro Almeida Tomo 1° Excrutatione 38° s. 2^o^{xvi}, tenent intellectum posse habere ideam rerum negativarum, et consequenter nihili; nam aliud est nihil⁵ ⁵ dicere et aliud dicere nihil: qui nihil dicet, silet, qui vero dicit nihil loquitur^{xvii}; pariter etiam ex illo qui tacet nulla affectio sentitur in organis externis nempe auditus; vero ex illo autem qui dicit nihil ex hac voce carentiam omni⁵um rerum significante statim afficitur sensus auditus, animamque percipit defectum omnium rerum.

Animadvertere etiam oportet quod antea diximus, nempe res duplici mo¹⁵do posse repraesentari, videlicet ratione sui et ratione alterius; res negativae, ratione sui, non valent repraesentari sensibus nec affectionem causare, quia cum in se nihil positivum afferant ratione cujus immutent sensus ²⁰ externos, indigent rebus positivis ad sui repraesentationem; sic enim qui assuetus est aulam ingredi in qua quotidie respicit omnes auditores suis in locis locatos, dum aliquis eorum deest statim ²⁵ animadvertit illius defectum, qui quidem defectus nihil aliud est in se nisi carentia individui, ex quo intellectus respicit defectum suam efficit modificationem erga defectum. His notatis

[121] **Sit prima conclusio.** Intellectus potest efformare ideam rerum negativarum et consequenter nihili. Probatur conclusio: plurimi Auctores disputant, et nos in praesenti, de ide⁵is rerum negativarum; sed non possumus disputare quin habeamus rerum negativarum; ergo intellectus potest efformare ideam rerum negativarum et consequenter nihili. Probatur minor: ad egrediendam disputationem circa ¹⁰res negativas, et nihili, debemus prius judicare; sed judicare non possumus quin habeamus ideam rei iudicandae vel iudicatae; ergo non possumus disputare de

⁵Or. nil.

rebus negativis quin habeamus ideam earum. Probatur minor: ¹⁵ principium est omnium Philosophorum, ex id iis formari iudicia; ergo iudicare non possumus de rebus negativis quin earundem ideam habeamus.

Probatur aliter conclusio: ²⁰ nos cognoscimus, immo et distinguimus dum quis aliquid dicit, et dum nihil dicit; similiter cognoscimus existentiam lucis, et ejus carentiam; sed nihil dicere⁶ et carentia lucis nihil aliud sunt nisi res ne²⁵gativae; ergo veram rerum ideam negativarum efformat intellectus. Probatur minor: oppositum rei [122] positiva nihil aliud est nisi res negativa, sed nihil et carentia lucis nihil aliud sunt quam opposita rebus positivis; ergo sunt res negativae: igitur intellectus potest efformare ⁵ ideam rei negativae et nihili.

Argumenta solvuntur

Argues primo: idea quae repraesentat nihil, nihil repraesentat, sed idea quae nihil repraesentat non est idea; ergo intellectus¹⁰ non potest efformare ideam nihil. Probatur major: idem est repraesentare nihil ac nihil repraesentare; sed eo ipso idea quae repraesentat nihil, nihil repraesentat; ergo stat major. Probatur major: idea rei positivae ¹⁵ rem positivam repraesentat; ergo idea nihili, nihil repraesentat.

Respondeo argumentum in aequivoco laborare equidem aliud est significare nihili et aliud nihil significare admodum quo ²⁰ dum quis scribit nihil veras et integras litteras efformat, at dum nihil scribet nec jota, nec unus apex scribit, nec litteras efformat. Hoc animadvertere debebat Wolffius cujus est argumentum, siquidem arguens de nihilo vero et rea²⁵liter arguit, alias nulla esset ratio dubitandi si nihil absolute nihil importaret. Defectus enim omnium rerum qui exprimitur per ly “nihil” aliquid importat et si non positivum saltem negativum, id est, importat carentiam omnium rerum, quae facile ab intellectu percipitur per comparisonem ex rebus actualiter existentibus deductam, ex quo etsi idem sit nihili et vere et proprie idea sive mentis affectio.

⁵ **Argues secundo et replicabis:** idea est sicut est objectum; sed objectum est quid negativum, ergo etiam idea est negativa. Nunc sic; sed idea negativa est non idea: ergo intellectus non potest habere ideam ¹⁰ rerum negativarum. Probatur major: dum intellectui repraesentatur res negativa, mentis idea negativa erit; equidem

⁶ *Add.* sed nihil dicere.

objectum est causa immediata mentis perceptionis, ab objecto enim determinatur intellectus ad hanc vel illam¹⁵ ideam efformandam.

Respondeo. Objectum cujuslibet ideas dupliciter posse considerari, videlicet in essendo et in repraesentando; idea debet esse sicut est objectum in essendo, nego major²⁰ rem; idea debet esse sicut est objectum in repraesentando, concedo majorem. Intellectus enim potentia spiritualis immediate non afficitur a rebus ut sunt in se, alias intellectualis idea ex repraesentatione objecti materialis esset etiam²⁵ respectu intellectus materialis sicut est obtusa intellectus ex diversis modis sensibus, implicat enim potentiam pure intellectualem elicere actum materialem sicut enim repugnam materiae cognitionem habere proprie³⁰ talem ita etiam repugnat potentia spiri[124]tuali aliqui in se habere actionem materialem.

Non enim caret intellectus objecto ad efformandam propriam ideam nihili; res sensibiles et materiales ope sensuum repraesentantur intellectu⁵ tui, easque cognoscit, comparatque cum aliis quibus opponuntur, ut assimilantur in natura debent esse materiales et sensibiles; si vero similitudo est in repraesentando sufficit quod simili modo in imaginatione¹⁰ repraesentantur. Dum denique excluduntur sufficit quod mens cognoscat se antequam rem positivam et materialem cognovisset, nihil in se habere illius rei, quae postea per organorum motus ab intellectu¹⁵ percipitur.

Sit secunda conclusio. Mens humana ope sensuum cudit ideam nihili. Probatur conclusio: nos habemus ideam nihili et aliarum rerum negativarum, sed non aliunde nisi a sensibus; ergo²⁰ mens humana ope sensuum cudit ideam nihili. Probatur minor: vel idea nihili est ope sensuum vel est nobis innata; sed nullatenus dantur nobis ideae innatae; ergo idea nihili est ope sensuum. Probatur major: est evidens quia²⁵ nullum datur medium circa idearum originem; minor etiam praeterquam quaestione praecedenti innata manet adhuc amplius^[125] clarescet his rationibus: nulla res sensibilis animae repraesentaretur, nulla esset in nobis actualis rei notio. Deinde pro majori vel minori sensuum nostrorum⁵ usu augetur et minuitur idearum numerus expeditio, facilitas et perfectio in eliciendis cognitionibus certis et evidentibus.

Nec valet quid¹⁰ nihil et aliae res negativae non habent in se aliquid materiae fortiter ut possint per se immutare sensoria et mentem determinare ad sui perceptionem, quia praeterquam angeli, Deus et alia objecta¹⁵ spiritualia nihil habeant materia, et nihilominus horum entium ideas cudit anima ex sensibilibus

rerum nominibus; nihili et aliae rei negativae aliud in se seu ratione naturae important, et ²⁰ aliud comparative ad alias res positivas.

Ratione sui seu ex matura importat carentiam seu defectum omnium rerum positivarum qui quidem defectus ²⁵ in se nihil habet materiae, et impotens est ad immutanda sensoria externa, quia nulla afficitur qualitate, tamen intellec[126] tus qui excitatur ad cognitionem nihili per praesentiam rerum existentiam comparat istas nempe existentes cum earum carentia quae quamvis non detur in⁵tellectus illative per discursum nihili et carentiam rerum percipit quatenus nihilum reducuntur res quae aniquilantur; hinc est quod nihil in repraesentando prius importat rerum existenti¹⁰am ut fundamentum ex quo intellectus per discursum proprium nihil efformat ideam; ergo etiam nihili ideam cudit intellectus ope sensuum.

¹⁵ **Argumenta solvundur**

Argues primo contra secundam conclusionem: nihil est aliae res negativae non possunt immutare sensuum; sed si non valent sensuum immutare intellectus non ²⁰ potest idearum ideas habere modiis sensibus. Ergo ideam nihili et aliarum rerum negativarum non habet intellectus ope sensuum. Probatur major: quod materiale est sensum potest immutare; sed res negativae ²⁵ non sunt materiales; ergo non possunt immutare sensuum. Probatur minor: quidquid materiale est debet cadere intra sphaera sensuum. Ergo [127] res negativae non sunt materiales.

Respondeo. Rem sicut dupliciter possunt repraesentari sensibus, ita dupliciter possunt sensum immutare, et etiam reddi materiales et sensibiles. Nihil, et aliae ⁵ res negativae dum repraesentantur, et aliud sunt in se, et aliud negant seu negando important explicite carentiam omnium rerum per se ferunt, aliunde non essent res negativae, implicite autem important ¹⁰ res positivas quarum existentia per sensum immediate et ratione sui repraesentatur. Humanus ergo intellectus cum respiciat rerum creaturarum dependentiam ex contingentia et transe¹⁵unti existentia, discurrens res antea fuisse quales post destructionem sunt; ita enim immediata perceptio intellectus est circa res positivas, materiales et sensibiles, mediata vero ²⁰ circa res negativas.

Ex quo res negativa non repraesentatur sensibus immediate et ratione sui, concedo; non repraesentatur mediate et ratione re²⁵rum positivarum, nego. Pariti modo dicuntur res negativae materiales et [128] sensibiles, quia quamvis in se consideratis nihil habeant materiae cujus ratione immutant sensoria quia intellectus

tantum correlative eas percipit nimirum quatenus ⁵ habita cognitione rerum positivarum reflexum actum elicit notans earum dependentiam et carentiam; res ergo prout positivæ sunt excitant intellectum ad agnitionem carentiæ, et ita repræsentatur mediante ¹⁰positiva existentia rerum.

Argues secundo contra eandem: si res negativæ repræsentarentur mediis sensibus vel essent coloratæ, vel essent sapida, etc.; sed hoc falsum est, ergo non repræsentantur mediis sensibus. Probatur major: sensibilia tantum repræsentantur mediis sensibus; sed sensibilia vel sunt colorata vel sapida; ergo si res negativæ repræsentarentur ²⁰mediis sensibus essent coloratas vel sapidas.

Respondeo. Certum est in primis et potentia et objecto oriri in nobis omnis notitia quia in nobis nulla rei notio producitur ²⁵nisi intellectus determinetur; determinatio autem mentis vel est a se vel ab aliquo objecto, quod intellectus repræsentatur mediis sensibus; intellectus autem utpote indifferens ad hæc pro illo objectum cognoscens ³⁰dum non potest determinare a se ipso quin prius habeat aliquam notitiam illius, nam [129] quamvis intellectus ex se sive anima cupiat omnia cognoscere quia potentia cognoscitiva ex natura sua et prope motum inclinata ad cognoscenda objecta, tunc ⁵spiritualia, tunc materialia, et per hoc rerum omnium creatorem et auctorem sui, ut cognoscat aliquod objectum determinatum indiget determinatione, quæ oritur ex ipsius objecti repræsentatione ¹⁰ne.

Sed cum gaudeat potentia seu facultate discursiva, qua penetrat usque ad rerum essentias, quæ etsi præsententur ex se non fiunt, tamen cognoscit intellectus res non existentes ¹⁵sine prædictis essentialibus, quæ res constituunt in suo esse et ab aliis distinguunt prædicta consideratæ et cognoscit mediis rebus ex prædictis consurgentibus. Pariter etiam cognita rerum existentia, quæ ²⁰de novo producuntur intellectus cognoscit defectum rerum productarum, qui defectus ex se non est capax repræsentationis, unde potest dici defectus seu carentiam rerum habere omnes affectiones, quas ²⁵habent res quarum defectus est, et sic defectus est coloratus, sonorus negativæ et non positivæ.

[130] **Quæstio Quinta** **Quid sit censiendum de idea archetypa Malebranchii?**

⁵Nicolaus Malebranchius parisiensis, secunda parte operis *de inquisitione veritatis*, Libro 3°, cap. 7° ^{xviii}, quatuor asserit dari modos quibus nos cognoscimus omnia, quæ cognoscibilia redduntur; nempe unus, quo res in se ipsa videtur, et hic ¹⁰modo solus

Deus a nobis cognoscitur; alter quo res non in se ipsa percipitur, sed per ideam claram et hoc modo ens et attributa, modique entis nobis repræsentantur; aliter per sensum intimum seu per conscientiam, et ita anima fit conscia sua¹⁵rum operationum. Denique alter per conjecturam et hujusmodi est cognitio quam habemus mentium aliorum hominum. Unde si his modis addas modum cognoscendi per revelationem divinam, seu per fidem ut cognoscimus mysteria²⁰ nostra fidei, quinque sunt modi cognoscendi in statu alligationis animæ cum corpore.

His modis cognoscendi traditis quid sentiat auctor de singulis oportet scire; primo²⁵ enim modo inquit prædictus auctor cognoscimus Deum, id est ipsam Dei essentiam, non idea aliena nec in quadam imagine [131] hausta ex rebus creatis, sed cognoscimus ipsam essentiam Dei in ipso Deo quatenus menti nostræ præsens est, eamque illuminant et non potest alia species nec imago⁵ Deum nobis repræsentare. Huic discurrendi modo facit Divus Augustinus^{xix} *octoginta trium quaestionum*, quaestione 54 per hoc verba: “Deo enim junctum est quod intelligit Deum,¹⁰ nam intelligit quod semper hujusmodi est nec ullam patitur mutationem”. Et inferius: “haec autem est ipsa veritas cui intelligendo quoniam anima rationalis jungitur; et hoc bonum est animæ, mihi autem adhaerere¹⁵ Deo bonum est”.

Non solum hoc modo cognoscimus Deum sed in ipsa essentia divina nobis pate fiunt generale rerum ideæ primæ et invariabiles regulas judiciorum, et legens ratiocina²⁰tionum ad invicem quæ exprimunt idearum relationes; sic enim Divus Augustinus^{xx}, Libro 2° *De libero arbitrio*, cap. Duodecimo sic loquitur: “nullo modo negaveris esse immutabilem veritatem hæc omnia, quæ immutabiliter ver²⁵ra sunt, quam quidem veritatem non possit dicere tuam vel meam vel cujusdam hominis; sed omnibus⁷ incommunicabilia vera cernentes; tamquam [132] miris modis secretum et publicum lumine ipsis præsto esse ac se præbere communiter”. Apostolus etiam Prima ad Corinthios, cap. 13, vers. 12: “videmus per speculum⁵ in enigmate tunc autem facie ad faciem”. Hæc et alia tam Sacrae Paginae quam SS. PP. adducet Malebranchius ad suum præstabiliendum primum cognoscendi modum.

¹⁰ Secundo modo cognoscemus corporum essentias et attributa communia spectando ad ideam archetypam, quæ in se nihil aliud est, ipso Malebranchio favente, quam essentia divina in qua intelligibili quodammodo corpora con¹⁵tinentur; insuper ait celebris Americanus^{xxi}, data est idea clara et distincta in qua possunt, si vellent, cognoscere figuras, circulos, triangulos et diversus motus

⁷ Or. homines, non fecit sensum, legitur secundum fontem.

corporum. Necessè quippe est, ut triangulus, rotunditatem et ex²⁰tensionem corporis in aliquo exemplari videamus, hoc est in idea illa archetypa nempe Deus, in quo homines vident quidquid clare et distincte percipiunt, cujus essentia aliqua ratione a creaturis est participabilis, quate²⁵nus illas in se eminenter continet, nam in Deo extensio immensa et consequenter omnia corpora continentur. Si Deo materialitatem tribuit Malebranchius, qualis esset mens ejus quis non vidit?

[133] Tertio cognoscendi modo fatetur et miratur ideam, auctor fatetur mentem humanam suarum operationem fieri consciam per sensum intimum seu per conscientiam, immo etiam dolorum, tristi⁵tiae, gaudii, caloris et frigoris; miratur vero, quia cum corporum qualitates et affectiones in essentia divina cognoscamus, anima suarum operationem tantum per intimum sensum fit conscia, et tandem concludit, quod¹⁰ animae etiam idea in idea generali continetur, quia cum Deus sit ens per essentiam et diversis modis illuminet animam, ipsa in essentia divina continetur; ex quo sequitur quod dum respicit alia et se ipsam vi¹⁵det anima in essentia divina.

Quarto denique modo docet nos cognoscere mentes aliorum hominum, et etiam angelorum; quia cum alias nec in se ipsis nec per ideam claram, vel per consci²⁰entiam possumus percipere, per conjecturam cognoscere eas necesse est; ita loquitur vir clarus Malebranchium, qui paulo ante dixerat in idea universali nos omnia videre, quatenus in ipsa essentia divina omnia emi²⁵nenter continentur. Hic notare oportet, quod visio si nomen attendamus, ut inquit S. Augustinus^{xxii}, Libro decimo *Confessionum*, cap. 35: primo importat actum sensus visus, et etiam aliquando extenditur ad cognitionem³⁰ intellectus, secundum illud Apostoli Matthaei [134] quinto^{xxiii}; “beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt”. In hoc autem distinguitur visio a simplici cognitionem, quod cognitio importat quamcumque notitiam imperfectam, confusam, indis⁵tinctam, etc. Visio autem nonnisi claram visionem rei in se ipsa importat.

Videre quippe est manifestare objectum sibi praesens intueri, et sicut oculo corporeo non videmus nisi¹⁰ res nobis praesentes fiant, et facie ad faciem repraesententur, ita etiam oculis mentis non dicitur videri nisi objectum praesens sit, et propria specie nos moveat. Insuper duplex est objectum visionis, unum adaequatum et exten¹⁵sivum, et aliud proprium et connaturale; istud enim, nempe objectum connaturale, est aliud quod naturaliter et propria virtute absque adjuvamine a potentia potest attingi; adaequatum et extensivum tale est, ut si naturaliter non possit attingi²⁰, elevata tamen et confortata potentia, ad eum potest se

extendere. Hoc materiali exemplo amplius clarescet distincto: lux parva, v.g. est objectum proportionatum cuique oculo, lux vero solis non est proportionata²⁵ debile oculo nisi aliquo instrumento juvetur. His notatis

Sit conclusio. Falsum est nos omnia videre in essentia divina tamquam in idea archetypa. Probatur conclu[135]sio: si omnia vidimus in essentia divina, omnia clare vidimus; sed hoc est falsum, ergo et quod omnia videamus in essentia divina. Probatur major: juxta Malebranchi⁵um res omnes vidimus in idea clara, immo etiam in essentia et essentia divina, sed non possumus omnia videre in idea clara quin clare videamus; ergo si omnia vidimus in essentia divina ea¹⁰ clare vidimus.

Major est ipsius Malebranchii roborata testimoniis Divi Augustini^{xxiv} illo inter praenotandum *Libro octoginta trium quaestionum*, quaestione 51¹⁵ Deo igitur; minor probatur etiam verbis Malebranchii^{xxv} illustrationum, Libro 2° ad quartam objectionem. Deum a nobis etiam in hac vita videri quamvis modo imperfecto, sed implicat imperfecte videre, et clare videri; ergo²⁰ juxta Malebranchium non vidimus omnia clare in essentia divina, immo nec ipsam essentiam.

Postea vero explicans cur nos omnia non vidimus clare usus in illo Divi²⁵ Augustini^{xxvi} Libro 1° *De Trinitate*, cap. 1°: “Nolli quaerere quid sit veritas, statim enim se apponent caligines imaginum corporalium et nubilia phantasmatum, et perturbabunt serenitatem, qua primo ictu[136] dilucit tibi cum dicerem veritas; nunc sic, ergo dum veritatem cogitamus primo occurrunt nobis phantasmata nubilata, et caligo imaginum primam verita⁵tem cognoscimus mediis phantasmatibus”. Deinde trianguli, quod natura rotunditas, et aliae corporum affectiones quas juxta Malebranchium percipimus, seu vidimus in idea univer¹⁰sali vel continentur in essentia divina modo quod sunt in corporibus, vel aliomodo; si primum necesse est tribuere Deum materialitatem et extensionem, et hoc est incidere in materialistarum Systemate ab¹⁵ Ecclesia dammato: si secundum non cognoscimus corporum affectiones distincte clareque mirum in se.

In corporibus enim communiter expeditur quantitatem²⁰ materialem et extensionem ortam ex mutua exclusionem partium ad invicem, taliter ut unius et intus existat extra entitatem alterius; deinde dupliciter possumus videre aliquid in alio, vel ut in lumine²⁵ proprio et in principio, vel ut in objecto cognito; si primo modo vel ut Malebranchius nos omnia videre in essentia divina nihil novum dicit, quod dictum non fuerat a Gassendo, Lockio et aliis Philo³⁰sophis; si secundum jam aequae om[137]nes cognoscerent essentiam divinam cum omnium mentes sint aequae unitae

divinae essentiae et tunc non obscure [sed] clare ab omnibus dignosceretur. Denique propria experien⁵tia nobis videtur potius objecta cognoscere extra nos posita quam indivina essentia, nam per simplicem perceptionem objecta cognoscimus directe quin immoremur in dependentia necessitate eorum aut contin¹⁰gentia consideranda divina autem essentia id eam claram et distinctam mentes paucae admodum habent, enim vero quomodo falluntur vel decipiunt sensus, si nihil per sensus cognoscimus, sed omnia in essen¹⁵tia divina? Tandem si ideae quas in nobis experimur simul sunt in Deo, substantia creata nempe mens humana est una et eadem substantia cum essentia divina, et si distincta, quomodo unitur essen²⁰tiae divinae? Ergo nos omnia videre in essentia divina plusquam absurdum est.

Solvuntur argumenta

Argues primo: in systemate Malebranchii salvatur esse causae primae in Deo; sed hoc po²⁵sito non est absurdum, ergo omnia vidimus in essentia divina velut in idea archetypa. Probatur major: Deus omnia creavit propter se ipsum; in Deo vivimus, movemur et sumus, non [138] sumus condigni aliquid quasi ex nobis metipsis operare, sed sufficientia nostra ex Deo est; haec Sacrae Paginae testimonia probant Deum utpote causa prima, una nobiscum ope⁵rari; sed haec solum in systemate Malebranchii salvantur, ergo.

Respondeo. Deum simul nobiscum operare per gratiam ejus qua diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum qui da¹⁰tur est nobis; ideoque Apostolus Secunda ad Corinthios^{xvii} ait: *non sumus sufficientes cogitare aliquid de nobis tamquam a nobis; sed sufficientia nostra ex Deo est;* hoc autem minime probat nos omnia videre in essentia di¹⁵vina, ut vult Malebranchius, nec oculo corporeo nec oculo mentis, nam uterque indiget robore seu lumine gloriae ad conspiciendam divinitatem. Si autem Malebranchius vult nos omnia videre in essentia divi²⁰na quatenus noscit lumina, quia “lux vera est, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundo”, ut legitur Joannes 1° cap. Vers. 9; nec haec probant intentum Malebranchii.

²⁵ Verba enim Joannis triplici modo possunt intelligi quin aliquo modo sint in sensu malebranchii; primo [139] modo Deus illuminat hominem conferendo illi lumen naturae, seu rationis quo possit bonum et malum cognoscere, ipsumque Deum; nam ut inquit Divus Thomas pri⁵ma parte, quaestione 12, articulo 1°, ad quartam; “proportio potest esse dupliciter, uno modo quatenus est certa habitudo unius quantitatis ad alteram, secundum quod duplum, triplum sunt ¹⁰ species

proportionis; alio modo quatenus qualibet habitudo unius ad aliud est proportio, et sic est proportio creatura ad creatorem, sicut effectus ad causam, et ut potentia ad actum; hoc modo intellectus¹⁵ creatus proportionatus esse potest ad cognoscendum Deum; illuminat Deum etiam hominem per revelationem, uatenus illi manifestat ea quae solo lumine naturae erant illis impossibilis assecutione. Denique illu²⁰minat mentem humanam prophetia, quo in sensu dicitur “lumen in tenebroso loco”.

Dependentia animae rationalis a divina omnipotentia tamquam a causa prima²⁵ a qua dependent in esse, fieri et conservari qui negavit absque temeritate? In ipso enim vivimus, movemur et sumus, quae dependentia ut salvatur necesse [140] non est Deum intime uniri animabus nostris, nec omnia in ipsa essentia divina videre: alias posset homo in lethali statu constituto esse intime unitus⁵ essentiae divinae, nam plura tunc spiritualia, tunc materialia et corporea cognoscunt peccatores, gentiles, athei, materialistas et pantheistas. Etiam necessarium est fateatur Malebranchius intime uni¹⁰ tam esse essentiam divinam siquidem omnia cognoscimus, seu videmus in illa essentia, quae est lumen indeficiens, et ultra quod omnia tenebrae sunt, nullus ordo sed sempiternus horror, et nes¹⁵cio equidem quomodo Deus per essentiam sit intime unitus his qui noluerunt ut bene ageret. Melius enim iudico diceri vidimus omnia per Deum, qui dedit nobis lumen, ut Deum vide²⁰remus, et etiam per discursum ea scire possimus, quae ministerio sub sensum non cadunt.

Argues 2°. Divus Augustinus^{xxviii} Liber 2° *Confessionum* cap. 25 ita loquitur: *si ambo videmus verum esse quod dico ubi quaesto [141] id vidimus? Nec ergo utique in te, nec tu in me, sed ambo in ipsa, quae supra mentes nostras est incommunicabili veritate.* Sermone octavo^{xxix} *de Verbis Domi⁵ni* numero 8° sic habet: *dic quia tu tibi lumen est, quid prodest potens, et satus oculus, ac si lumen desit. Ergo dic a te tibi lumen non esse, et clama quod scriptum est: tu illuminabis lu¹⁰cernam meam, Domine; lumine tuo, Domine, illuminabis tenebras meas.*

Divus Thomas, 1° parte, quaestione 88, art. 3° ad primum, inquit: *in luce primae veritatis omnia¹⁵ nos intelligere et iudicare*; sed haec Augustini et Thomae testimonia sufficienter probant nos omnia [videri] in essentia divina; ergo ita est.

²⁰ **Respondeo.** Divos Augustinum et Thomam intelligendos non esse de visione intuitiva divinae essentiae, quem supponit Malebranchius, sed de lumine naturae, quod quidem est lumen in quo vidimus om²⁵nia, et cum non sit a nobis sed a Deo nobis per liberam voluntatem tributum seu communicatum; sic vidimus omnia in essentia divina non veluti in subjecto in quo nobis repraesententur res corporeas

[142] et spirituales ad modum quo oculis nostris repræsentantur colores, sed tantum quatenus ipse Deus per quandam participationem nobis est præsens per lumen rationis.

⁵ Sicut enim objecta, quæ lumine solis videntur dicuntur videri in sole, non quia sol objecta illa in se contineat, sed quia proprio lumine ea visibilibus reddit; ita etiam Augustinus dicit nos omnia videre in ¹⁰ essentia divina, quia dedit nobis Deus lumen, per quod omnia videremus. Haec expositio seu intelligentia SS.PP nobis videtur genuina et consonat Sacris Litteris, conciliis et dispositionibus¹⁵ ecclesiasticis; si autem Malebranchio non placet, quia dissonat proprio cogitandi modo, qui potius favet spinocinum dicimus: Augustinum et Thomam fuisse Philosophos Platonicos quantum ²⁰ ex quæ ab ipsis objecta fere conciliare potuerant cum fide Catholica. Denique Sanctus Augustinus^{xxx} *Libro octogintarum [trium] quaestionum* sic loquitur: “rationalis anima, non omnis et quaecumque, sed quæ sancta et pura fuerit²⁵, asseritur illi visioni esset idonea sicuti sunt animæ beatorum”. Hoc in sensu intelligendus Augustinus.

Argues tertio. Nos debemus Deum videre; ergo Malebranchius a veritate minime erravit. Probatur antecedens. Deus est objectum naturale nostri intellectus; sed nos videre debemus objectum naturale; ergo videre debemus Deum. Urgetur ratio: Deus omnia propter se ipsum creavit, et etiam mentes nostras, hoc minime forent si Deus objectum naturale nostrarum mentium; ergo Deus objectum naturale nostri intellectus.

¹⁰ **Respondeo** cognitionem nostram in Deum tendere quia cum nullum detur objectum quod anima possit secundum suam potentiam cognoscitivam satiare, et ultimo complere, semper et pro ¹⁵ semper anima tendit in Deum veluti in suum finem cujus possessionem desiderat, totoque desiderio cupit dissolvi a carcere corporis, et esse cum eo; hoc etiam vidimus in insensibilibus qui indetur in ipsis idea innata²⁰ vel quaelibet alia cognitio; lapis enim si a superficis telluris sursum projiciatur statim ac finitur impulsus accelerate revertitur versus suum centrum, quia ordinatus fuerit ad constituendum globum ²⁵ elementarum una cum aliis corporibus.

Animæ etiam creatæ fuerunt a Deo et omnia alia tunc visibilia, tunc invisibilia propter se ipsum, quia est finis omnium rerum; equidem ad esse earundem sufficiens fuit ejus voluntas, et ipse dicens creatæ fuere, hoc autem minime probant nos videre Deum clare ut vult Malebranchius, sed tantum per discursum deductum ⁵ ex rebus creatis, et secundum nostrum modum concipiendi intima

dependentia a sensibus, qui obnubilati speciebus rerum materialium et creatarum praebeant intellectui fundamentum ad efforman¹⁰dam ideam Dei ut rerum omnium creatoris.

Datus equidem in omnibus hominibus quaedam facultas ad concipiendas primas veritates, primaque principia,¹⁵ non tamen aequalis ad omnia in omnibus; plures sunt cognoscentes primas veritates onustas imperfectionibus ita ut veritatum claram ideam non habeant. Alii vero econtra statim concipiunt veritatem cum²⁰ omnibus suis attributis et proprietatibus; etiam experientia convincitur dari quosdam homines ingenio oculos qui facilius penetrant difficultates quas alii penetrare non valent.

Recibido 09/10/2016
Aceptado 12/12/2016

ⁱ Suárez ha seguido aquí varias fuentes muy diversas. Las conclusiones parecen más bien inspiradas en Dupasquier (Cf. Sebastianum Dupasquier, *Summa Philosophiae scholasticae scotisticae in quatuor partes scripta et digesta breviter et clare*. t. I, Logica, Patavii, 1718), *Logica*, dist. III, q. 7 (ed. cit., p. 190 y ss.), ya que hay una Conclusión similar a la segunda de la q. 2; en cambio las objeciones son distintas.

ⁱⁱ Cf. *Elementorum Artis Logicocriticae* (ed. Neapoli, 1778), l. II: De ideis, idearumque objectis et signis (p. 127 y ss.); cap. 1: De idearum natura et origine, al tratar la quinta opinión (p. 131).

ⁱⁱⁱ Rom. 1:20.

^{iv} Ps. 4:7.

^v Cf. Edmundo Purchot, *Institutiones Philosophicae*, t. I, *Complectens Logicam et Metaphysicam; Logicae Pars Prima*, cap. 1° (ed. Venetiis 1720, p. 30).

^{vi} Cf. *Disputationes Metafisicas*, Madrid, Gredos, 1960-66, v. 2, p. 198-207.

^{vii} Gen. 1:27.

^{viii} Rom. 1:29.

^{ix} *De quantitate animae*, diálogo de Agustín y Evodio, cap. 20, n. 34, ed. *Obras Completas*, Madrid, BAC, t. 3, 1956, p. 588. En *Retractationum*, cap. 8, n. 2, aclara que el texto citado del *De quantitate animae* “non sic accipiendum est, quasi ex hoc approbetur, animam vel hic in

alio corpore, vel alibi sive in corpore, sive extra corpus aliquando vivisse; et ea quae interrogata respondit, cum hic non didicerit, in alia vita ante didicisse” (PL 32, 1055).

^x *Enarratio in Psalmum 26*, Enarratio II. Sermo ad plebem, n. 12 (PL 36, 205).

^{xi} Hermes Trimegisto, *Corpus hermeticum* (ed. París, Les Belles Lettres, 1945, t. 1, p. 7, 8 y 9), Tratado I, n. 4, 5, 7 y 9.

^{xii} Rom. 1:20.

^{xiii} Sap. 13:45.

^{xiv} Ps. 19 (18):3.

^{xv} Job 12:7-8.

^{xvi} No se ubicó este pasaje.

^{xvii} En este pasaje, el original pone siempre *nil*; podría interpretarse como el deseo de marcar a diferencia entre “decir (nombrar) nada (objeto nombrado)” y “nada decir” (o sea: no decir). Como esto es sólo una conjetura, en el texto latino se mantiene la forma habitual nihil.

^{xviii} Cf. *De la recherche de la vérité*, L. III: De l’entendement, ou de l’esprit pur; 2ª parte, capítulo 7, *Oeuvres Complètes*, t.1, París, 1837, pp. 112-114.

^{xix} Cf. *De diversis quaestionibus octoginta tribus*, Quaestio 54: De eo quod scriptum est: ‘Mihi adhaerere Deum bonum est (Ps. 72:28)’. (PL 40, 58).

^{xx} PL 32, 1259. En el texto, en lugar de “omnibus incommutabilia, dice “homines incommunicabilia”, que no tiene sentido, por lo cual se corrigió según el texto de Agustín.

^{xxi} Llama a Malebranche “americano”, indudablemente un error de copista.

^{xxii} *Confessionum*, l. X, cap. 35, parág. 54. *Obras completas*, Madrid, BAC, t. 2, 1955, p. 529; PL 32, 802.

^{xxiii} Mat. 5:8.

^{xxiv} *De diversis Quaestionibus Octoginta tribus*, Quaestio 51: De homine facto ad imaginem et similitudinem Dei (ibíd. 33-34).

^{xxv} Cf. *De la recherche de la vérité. Éclaircissements sur la recherche de la vérité*, 10º (sobre el l. II). Sur la nature des idées, dans lequel y’explique comment on voit en Dieu toutes choses, les vérités et les lois éternelles (*Oeuvres Complètes*, t. 1, París, 1837, pp. 325-335).

^{xxvi} La cita correcta es *De Trinitate* 8, cap. 2, n. 3: “Noli quaerere quid sit veritas, statum enim se opponent aligines imaginum corporalibus ut nubile phantasmatum, et perturbabunt serenitatem quae primo ictu diluxit tibi, cum dicerem, Veritas” (PL 42, 949).

^{xxvii} Parece referirse a 1 Cor. 2:5.

^{xxviii} La cita correcta es *Confessionum* l. 12, cap. 25, n. 35 (PL 32, 840): “Hanc enim vocem huic refero fraternam et pacificam: Si ambo videmus verum esse quod dico; ubi quaeso, id videmus? Nec ego utique, in te, nec tu in me; sed ambo in ipsa, quae sura mentes nostras est, incommutabili Veritate”.

^{xxix} Editado en *PL* 38, 433-438 como *Sermo 67 De Scripturis*: “De verbis Evangelii Matthaei 11,25: Confiteor tibi, Pater, Domine coeli et terrae, quia abscondisti haec a sapientibus, etc.”. Lo citado en 437.

^{xxx} El párrafo no es cita exacta. Por el sentido se refiere a q. 55: *De resurrectione Lazari*, donde explica que luego de la resurrección estaremos libres de toda oscuridad y pecado, y veremos las cosas divinas cara a cara (*PL* 40, 60).